

СЕКЦІЯ 2. ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-3>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ – НОВА ФОРМА ПРАВОСУДДЯ ЧИ КОНФЛІКТ АЛГОРИТМІВ І СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ?

Мар'єнко В. Ю.

PhD з філософії,

адвокат, керуючий партнер

Адвокатського об'єднання «Грейт Вікторі»

м. Запоріжжя, Україна

У сучасній правовій системі виникає суперечність між цифровими алгоритмами та традиційною судовою практикою. Штучний інтелект (ШІ) не лише змінює правила функціонування суспільства, але й поступово проникає у гуманітарні, юридичні та соціальні науки. Сьогодні важливо не лише вивчати технологічний потенціал ШІ, а й переосмислювати нормативні межі правової науки, адже ШІ дедалі більше виступає як помічник юриста. Якщо десять років тому здавалося дивним, що комп'ютери можуть виконувати навіть просту фізичну роботу, наприклад, збирати картоплю, то сьогодні ШІ досяг значно більших успіхів, здатний розпізнавати обличчя, керувати транспортними засобами та приймати складні аналітичні рішення. Зокрема, за повідомленнями ЗМІ, у 2019 році Естонія розглядала можливість запровадження «суддів-ШІ».

У контексті сучасної цифрової трансформації права, правове застосування ШІ охоплює численні аспекти: встановлення фактів, правову інтерпретацію та оцінку ціннісних норм. Як свідчить розвиток ШІ, перші його дві хвили були спрямовані на те, щоб навчити комп'ютери мислити подібно до людини, проте вони не досягли бажаних результатів. Сучасний бум ШІ, який розпочався з 2010 року, очолює концепція «машинного навчання», тобто технології, що дозволяє комп'ютерам аналізувати великі масиви даних, виявляти взаємозв'язки між подіями та ухвалювати рішення. У багатьох сферах точність прогнозування машин вже перевищує можливості людини. Отже, використання ШІ у судовій практиці перестало бути

футуристичною ідеєю та стало реальністю, що суттєво впливає на трансформацію правових процесів і структуру сучасного правосуддя.

На перетині цифрової етики та правових норм у сучасних правових системах поява штучного інтелекту (ШІ) у судочинстві відкриває нову еру взаємодії технології та права. Системи на кшталт COMPAS у США вже допомагають суддям оцінювати ризик рецидиву підсудних, використовуючи алгоритми машинного навчання для аналізу даних про минулі правопорушення, вік, соціальний контекст та поведінкові характеристики. Подібні розробки, як «Система прогнозування рішень із сімейного права за допомогою ШІ» в Університеті Цінхуа, демонструють потенціал ШІ у моделюванні судових рішень на основі прецедентів, прогнозуючи результати справ про опіку чи інші правові суперечки. Проте сучасний ШІ лишається допоміжним інструментом – остаточне рішення залишається за людиною.

У світлі дискусій про автономію машинного інтелекту для повної передачі судової влади державі через алгоритми потрібна не лише технологічна спроможність, а й правова основа, чітке законодавче регулювання, яке наразі відсутнє навіть у країнах, що першими обговорюють ідею автоматизованого правосуддя, як, наприклад, Естонія. Питання можливості ШІ як судді має два рівні.

Перший рівень – технологічний: чи здатний ШІ «вносити правильні рішення»? Сучасні системи, позбавлені свідомості та критичного мислення, не можуть по-справжньому оцінювати людські мотивації, брати участь у дебатах чи здійснювати моральні судження. Вони обробляють великі масиви даних, встановлюючи закономірності між відомим і невідомим, проте їхні висновки обмежені алгоритмічною логікою.

Другий рівень – філософський: майбутнє ШІ у правосудді ставить під сумнів саму сутність суддівського рішення. Якщо нинішня система присяжних часто лише оголошує вердикт «винний» чи «невинний» без обґрунтувань, алгоритм може забезпечити послідовну, об'єктивну логіку, позбавлену суб'єктивних упереджень. Раціональність та структурована логіка стають потенційною перевагою ШІ, здатного формулювати аргументацію більш прозоро, ніж це робить людина, під впливом емоцій чи соціального контексту.

Отже, в епоху алгоритмічного управління суспільством інтеграція ШІ у судову практику – це не просто технологічне нововведення, а філософський експеримент над природою правосуддя. Вона відкриває перспективу трансформації юридичного мислення: від інтуїтивно-емоційного судження до алгоритмічно обґрунтованого рішення, що ставить під сумнів традиційні уявлення про роль людини у судовому процесі та майбутнє державної влади.

У сучасному суспільстві штучний інтелект виступає не лише технологічним інструментом, а й каталізатором глибоких філософських роздумів про природу правосуддя. Дослідження демонструють, що алгоритми, такі як COMPAS, мають приховані упередження: підсудні з темним кольором шкіри частіше отримують високі оцінки ризику рецидивізму, а системи найму та кредитування, наприклад у Amazon чи Apple, виявляють гендерні перекоси. Ці приклади підкреслюють, що «об’єктивний» алгоритм у реальності відображає соціальні нерівності, закладені у вихідних даних. З технологічного погляду сучасний ШІ ще не досяг рівня справжнього «інтелекту», але стрімкий розвиток технологій створює перспективу його використання як потенційного судді. Адже й люди, які вершать правосуддя, не позбавлені помилок, упереджень та обмежень. ШІ може доповнювати людські слабкості та підсилювати аналітичні можливості, однак питання відкритості й довіри до таких систем є не менш важливим. Найбільш фундаментальним залишається нормативне питання: чи може штучний інтелект виступати в ролі судді?

Таким чином, у площині конфлікту технологічного детермінізму та людського судження уявлення про суддівство, яке поєднує алгоритмічну ефективність із традиційною людською етикою, створює нову дилему: технологічна перевага проти правових та моральних принципів. Історичний кейс Еріка Луміса у Вісконсіні ілюструє цю напругу: використання індексу ризику COMPAS призвело до засудження, а апеляція підняла питання прозорості та зрозумілості алгоритму.

Судова влада, яка інтегрує ШІ, стає майданчиком для філософського роздуму про баланс між точністю, справедливістю та етичною відповідальністю. Сучасне правосуддя стоїть на порозі трансформації, де технологія не просто інструмент, а партнер у прийнятті рішень в умовах алгоритмічної об’єктивності та людської суб’єктивності.

У цьому просторі народжуються нові питання: як гарантувати, що алгоритми служать справедливості, а не лише ефективності? Чи здатне суспільство переглянути власні цінності у взаємодії людини-судді і ШІ, не втративши людяності? І чи готова правова система стати ареною синергії людини та машини, де об’єктивність алгоритму поєднується з моральною інтуїцією людини? Цей випадок наочно демонструє конфлікт цінностей у суддів, які працюють із штучним інтелектом, та піднімає проблему алгоритмічного «чорного ящика». У демократичних суспільствах судді не просто окремі особи, вони втілюють державну владу.

Судочинство передбачає прозорість, підзвітність і відкритість процесів, адже лише так можна забезпечити довіру громадськості до верховенства права. Відкриті судові засідання та пояснення причин ухвалених рішень – це не формальність, а фундаментальна складова легітимності судової влади. Якщо штучний інтелект, «вбраний» у суддівську мантию, виявиться неспроможним ставити питання, вести діалог або аргументовано пояснювати свої рішення, він радше підірве, ніж підсилить систему правосуддя. Прозорість та підзвітність стануть ефемерними, а ми не зможемо зрозуміти причин прийнятих рішень, перевірити на помилки чи визначити, хто несе відповідальність за їх наслідки. Алгоритмічні прогнози, навіть якщо вони засновані на минулих даних, не гарантують індивідуальної справедливості: що підходить для багатьох, не обов'язково підходить для одного.

Крім того, постає питання «ціннісної спадщини» ШІ: соціальні переконання та культурні норми постійно еволюціонують, і саме завдяки судовим інноваціям ми здатні переосмислювати традиції та встановлювати нові цінності. Відтак виникає ризик, що судді, які покладаються на ШІ, можуть звузити або спростити глибокий сенс закону, забравши у нього моральний та соціальний контекст. На першому рівні ми можемо говорити про «реалізовані можливості» ШІ: порівняння людини та машини, компенсація людських слабкостей та потенційні переваги. Але другий рівень – це етична діалектика. Коли технології вступають у конфлікт із фундаментальними цінностями, постає дилема: чи відмовимося ми від принципів прозорості, гуманності та справедливості задля об'єктивності алгоритмів?

Чи готові ми дозволити системі, що мислить за нас, визначати провину, обмежувати свободу, а іноді навіть життя людини? Такі етичні суперечки неодмінно випробовують межі довіри між людьми та технологіями, змушуючи нас переосмислити саму природу правових інститутів у цифрову епоху. І все ж, штучний інтелект уже довів свою здатність інтегрувати та аналізувати величезні масиви даних. Співпраця людини та машини може полегшити навантаження на суди та наблизити громадськість до розуміння процесів. Проте навіть за умови розвитку ШІ до рівня, коли він стає «інтелектуальнішим», ми не можемо ігнорувати етичну діалектику: вона визначає, наскільки технологія здатна служити людським цінностям, а не просто точності чи ефективності.

У підсумку відзначимо, з позицій моральної та соціальної відповідальності ШІ у судочинстві – це не лише технологічний експеримент, а соціокультурний та філософський виклик. Він змушує суспільство вести продуманий діалог про цінності, переконання та співвідношення влади людини і машини. У цьому діалозі народжується

нова перспектива для гуманітарних наук: розуміння того, що правосуддя – це не лише алгоритми і норми, а й глибока взаємодія технології, етики та людської відповідальності.

Література

1. Мар'єнко В.Ю. Соціально-філософський аналіз цифрової трансформації права та юридичної практики. Вплив штучного інтелекту на розвиток людини, суспільства, освіти, культури, економіки в умовах війни і поствоєнного відновлення : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції 21–22 листопада 2025 року / ред.-упорядники: д. філософ. н., проф. В. Г. Воронкова, д. е. н., проф. Н. Г. Метеленко. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 541-548. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/450>